

KÓNYA FRANCISKA

„Ezek a’ practikák, és módok igen nagyra böcsültetnek...”

Műfajkeveredés Tarnóczi István jezsuita elmélkedésgyűjteményeiben*

Incze Gábor 1931-ben megjelent doktori értekezésében, a kegyességi művek kapcsán ezt olvashatjuk: „nehéz beszélni a homokba írt elvlasztó vonalakról, melyeket az áhítatnak meleg lehelete úgylis befúj és eltüntet”.¹ A kora újkori elmélkedésgyűjteményeket vizsgáló kutatás egy része rámutat arra a nehézségre, amit a meditáció szövegtípusának a használati irodalom egyéb műfajaitól (prédikáció, imádság, életvezetési könyv, katekizmus) való elkülönítése jelent. A szakirodalom a 90-es évektől foglalkozik ezzel a kérdéssel, a korábban megjelent tanulmányokban a probléma létezésére a vizsgálatba bevont kötetek (imádság- és/vagy elmélkedésgyűjtemények) vegyes összetételéből következtethetünk.² Gajtkó István például *A XVII. század katolikus imádságirodalma* című munkájában nem csupán imádságoskönyveket vizsgál, válogatásában elmélkedésgyűjteményeket, lelki kalauzokat, *officium*okat, *ars moriendiket* is találunk. Felfigyel a különböző szövegtípusok jelenlétére és keveredésére, ezért jónak látja a könyvek használata alapján történő csoportosítást.³ A fent idézett Incze Gábor tanulmányában a meditációs szövegek imádságként való tárgyalásából nyilvánvalóvá válik, hogy szorosan összetartozónak tartja a kettőt.⁴

A kortárs irodalomtörténészek az elmélkedést olyan szövegtípusként határozzák meg, amely a kegyességi irodalom több műfaját egyesíti magában. Leginkább imádságok, gyakorlati jellegű útmutatások, életvezetési könyvekre utaló szövegrészek, értekezésszerű hangnem, prédikációkra jellemző buzdítások keverednek benne. Erdei Klára 1990-ben megjelent monográfiájának címében a meditáció funkcióanalitikus műfajleírását ígéri. A bevezetőben az elmélkedést vallásos tevékenységként, viselkedésmódként és ennek írott formájaként határozza meg.⁵ Hasonlóan vélekedik Tüskés Gábor monográfiájában: a meditáció egyszerre jelenti a vallási cselekvést, az egyéni áhítatgya-

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ INCZE Gábor, *A magyar református imádság a XVI. és XVII. században*, Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata, 1931, 5.

² INCZE, *i. m.*; GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma*, Bp., Élet Irodalmi és Nyomda Rt., 1936; GULYÁS István, *A XVII. század katolikus aszkétikus irodalma*, Bp., Élet Irodalmi és Nyomda Rt., 1939.

³ GAJTKÓ, *i. m.*, 16–17.

⁴ Szenci Fekete István asztali elmélkedéseinek gyűjteményét tárgyalva annak csupán az imádságos vonatkozását emeli ki: „Rövid imádságokat ajánl. Kifejező, színes nyelvű az egész munka, a gondolatok koncentrációja és a figyelemnek egy irányba szorítása titka a hatásos imádságnak.” INCZE, *i. m.*, 60.

⁵ ERDEI Klára, *Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im 16. Jahrhundert: Eine funktionsanalytische Gattungsbeschreibung*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1990, 3.

korlatot és az írásos reflexiót. A műfaji átjárhatóságok kérdése kapcsán Tüskés az imádságoskönyv, lelki kalauz, lelki olvasmány, elmélkedésgyűjtemény elhatárolásának nehézségét a korabeli szóhasználatban látja. Ebben az időszakban ugyanis ezek a kifejezések vegyes tartalmú és műfajú szövegeket, gyűjteményes munkákat jelöltek, nem tiszta műfajokat.⁶ Gábor Csilla esettanulmányában a Vásárhelyi Gergely által magyarrá fordított Canisius-féle katekizmus elmélkedő betétével példázza az ima és elmélkedés szoros műfaji kapcsolatát.⁷ Heltai János ugyancsak a műfaji határok elmosódását hangsúlyozza: „nincs éles határ az imádság és elmélkedés műfaja között, széles átmeneti skálán érintkeznek” – olvashatjuk átfogó jellegű monográfiájában.⁸

Az elmélkedést leginkább az imádságtól nehéz elkülöníteni. Ez utóbbi ugyanis mindig hozzátartozója, kiegészítő eleme – a Tarnóczi István által is ajánlott – meditációs gyakorlatoknak. Az imádságok és elmélkedések közötti lényegi különbség az Isten és ember kapcsolatának eltérő megjelenítésében rejlik. Míg az imádságban mindig a megszólított, az Istenen van a hangsúly, az elmélkedésben a figyelem már nem közvetlenül rá, hanem az ember hozzá való viszonyára irányul. Az ima, legyen az hálaadó, dicsérő, kérő, közbenjáró, Istent szólítja meg, rá kíván hatni. Az elmélkedés viszont az ember szerepére reflektál az Istenhez való kapcsolatában.

Tarnóczi István (1626–1689) jezsuita 1675 és 1685 között megjelent magyar nyelvű művei imádság- és elmélkedésgyűjtemények. Ezekben a meditációk és imádságok aránya változó. Az 1676-ban kiadott *Titkos értelmű Rózsa* című művét az első nyomtatott magyar nyelvű rózsafüzéres könyvként tartjuk számon.⁹ Ez tartalmát tekintve inkább sorolható az imakönyvek közé, mint az elmélkedésgyűjteményekhez. A néhány évvel később megjelent *Holtig-való barátság* szintén számos litániát, közösségi és magánáhitatban használt könyörgést tartalmaz.¹⁰ Ebben viszont az előbbinél nagyobb arányban találunk elmélkedésre szánt gyakorlatokat (például a nap tizenkét órájára lebontva, passiómeditációkat stb.). Tarnóczi később megjelent meditációs könyveiben szintén előfordulnak imádság formájában megfogalmazott szövegrészek, de jóval kisebb arányban.

A három 1685-ben megjelent elmélkedésgyűjtemény (*Jó akarat, Választott nyíl, Vigyázó szem*) nagyban eltér az imádságos könyvek szerkezetétől. Ezekben a rövidebb fohászok az ajánlott elmélkedési témák részletes felvezetésével és gyakorlati útmutatásokkal fonódnak össze. Példaként idézzük itt a *Jó akarat* egy részletét, amelyben Tarnóczi

⁶ Tüskés Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai* (Nádasi János), Bp., Universitas, 1997, 29, 49.

⁷ GÁBOR Csilla, „Religiosa actio mentis”: *Meditációelmélet és meditációtípusok a kora újkorban Európában és Magyarországon = Devóciók, történelmek, identitások*, szerk. GÁBOR Csilla, Kolozsvár, Scientia, 2004, 39–40.

⁸ HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., OSZK – Universitas, 2008, 79.

⁹ TARNÓCZI István, *Titkos értelmű Rosa, avagy B[oldog] Aszszony koronaja*, Nagyszombat, Akadémiai betűkkel, 1676 (RMK I, 1206).

¹⁰ TARNÓCZI István, *Holtig való Baratsag, Avagy mi modon kellessek az beteg, es halalra vált embert, avagy meg-sentencziazt bünöst segeteni*, Nagyszombat, Akadémiai betűkkel Srnenky Mátyás, s. a. (RMK I, 1606).

egy szeretett személytől való elválás esetén a következő imádság sorokat javasolja: „Il-lik ebben-is az Isten akarattyához ragaszkodnunk, mondván: Am ugy légyen én Istenem, a' mint te akarod, hogy edgyüt maradgyunk, vagy el-válljunk egy mástul, én-is azt akarom, ám légyen ugy.”¹¹ Az elmélekedések közé szűrt szabad, kötetlen imák szemléletes, gyakran hasonlatokkal élő megfogalmazásával a szerző a teljes önátadásra segíti az olvasót. A fohászokban dinamikus, látványos képekkel fejezi ki, önti szavakba az elmélekedésre szánt mondanivalót, például az isteni akarattal való teljes megegyezést: „Légen [!] ugy tehát én Istenem, a' mint te akarod, mind melegben, s-mind hidegben, mind hóban, mind esőben, mind fergetegben, mind villámlásban, és mennydörgésben, mind döghalálban, s-mind éhségben, és minden haborúban, egy szóval az üdönek minden nehéz változásában, és az Elementumoknak rendetlen bontakozásokban, mi-képpen s-hol, és mikor, és a' mi végre te akarod, az én akaratom-is csak ez.”¹²

Visszatérve a rózsafüzéres könyvre: Tarnóczi magyar nyelvű művei közül ebben található a legkevesebb elmélekedéssel kapcsolatos szövegrész. Ebbe főként kötött és szabad imádságokat, könyörgéseket és litániákat szerkesztett össze a szerző. Az első hét fejezetben, a hét napjaira elosztva, *Üdvözlégyek*hez kapcsolt imádságokat/elmélekedéseket, különféle jócselekedetek gyakorlására való buzdításokat olvashatunk. A nyolcadik és egyben utolsó fejezet Szűz Mária életéről szóló elmélekedéseket, majd néhány gyónáshoz és szentáldozáshoz járuló imádságot tartalmaz. A kötet különlegessége, hogy mindegyik fejezetben egy-egy terjedelmesebb, Szűz Mária fő ünnepeire szóló verses imádságot találunk, amelyek Tarnóczi által átdolgozott kisofficiumok.¹³

Az egyes/többes szám első személyben megfogalmazott imádságok nemcsak elmélekedésekkel, hanem számos alkalommal a szerző intéseivel, gyakorlati jellegű útmutatásaival is keverednek. Általában felvilágosító jellegű betoldásokról beszélhetünk: egyes hittitkokat magyaráznak, vagy a liturgia, egyházgyakorlat némely aspektusait, kialakulását és hagyományát ismertetik: „ezt az Olvasót szokták mondani Husvétül fogva Sz. Háromság napjáig”,¹⁴ „a' boldog emlékezetü Tizedik Leo Pápa ezer napi búcsút engedett minden hiv Keresztyéneknek, a' kik egy üdvöletet mondanak valamikor az

¹¹ TARNÓCZI István, *Io Akarat melly által az ember Istennel egy értelmövé válik*, Bécs, Cosmerovius János Kristóf, 1685 (RMK I, 1325), 219.

¹² *Uo.*, 210. Megfigyelhető, hogy a három 1685-ben kiadott elmélekedésgyűjtemény majdhogynem minden imádságában az ember saját akaratáról való lemondása fogalmazódik meg: „Most indulok oh Uram, hogy ezen dologhoz fogiak, és végben vigyem, ugyan azon okbúl, és igyekezetbül viseltetvén, a' mellytül te magad indétatol, hogy azt velem végbe vigyed, ezen igyekezetbül akár nyilván-való legyen az, akár titkos, és nem másbúl, akarom én-is, hogy ezen dologom végben mennyen.” *Uő, Választott nyil, avagy A' jó igyekezet*, Bécs, Cosmerovius János, 1685 (RMK I, 1326), 79.

¹³ A verses imádságok megjelentek az RMKT sorozatban: *Régi magyar költők tára, XVII. század*, 15, *Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*, A, *Szövegek*, kiad. STOLL Béla, Bp., Argumentum – Akadémiai, 1992, 500–504, 506–517, 521–523, 532–535, 542–543; HOLL Béla, *Tarnóczy István: Titkos értelmű rózsza (1676) = Régi Magyar Költők Tára, XVII. század*, 15, *Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*, B, *Jegyzetek*, Bp., Akadémiai – Argumentum, 1992, 80–81.

¹⁴ TARNÓCZI, *Titkos értelmű Rosa*, i. m., 385.

órát ütni hallyák, ezt meg-erősítette 1611. Esztendőben ötödik Pál Pápa.”¹⁵ A lorettói litánia esetében a szöveg előtt részletes ismertetőt ad annak kialakulásáról és az általános imaszándékokról: „Sok áitatos személyek találkoznak, kik ezt a Lauretomi Bóldog Aszszony Litániáját el-monggyák utána való Imádságival együtt, üdvösséges halálért, és ahoz-való szükséges Gratiának meg-nyeréséért. Ez a szokás egy néhány szerzetes emberektől eredett: kik magok között meg-eggyeztek, hogy azokat egyenlő igyekezettel el-mondanak-egymásért. Ezekhez a világnak külömb részeiben, sok ezer Emberek adták magokat. Hogy pedig valaki részes légyen ezeknek az imádságoknak hasznában: kívántatik. 1. Hogy azokat minden nap el-mondgya. 2. Hogy mindnyájokért mondgya, a mint mindnyájan ő érette. 3. Hogy azokat az üdvösséges halálért, és ahoz való szükséges malasztért mondgya.”¹⁶ Ugyancsak egyfajta oktató, egyértelműsítő szándékkal kezdi Tarnóczi gyakorlati útmutatóval az olvasóhoz címzett előszót, amelyben vázolja a rózsafüzér szerkezetét és tartalmát. Valószínűleg olvasói körében még nem terjedt el ez a kegyességi gyakorlat.¹⁷ Néhol ezek a közbeszólások az imádságot kísérő formalitásokkal, külsőségekkel kapcsolatosak: „magadra Keresztet vetvén, és jó igyekezettel tévén, így Imádkozzál”;¹⁸ „ezt pedig mellyed vervén, háromszor, vagy többször mondgyad, és az után imigyen könyörögi”¹⁹

Intésekkel, utasításokkal teletűzdelt szerkezet jellemzi Tarnóczi néhány évvel későbbi, *Holtig-való barátság* című imádság- és elmélkedésgyűjteményét is.²⁰ Ez a jezsuita szerző legnépszerűbb műve: az először 1680 körül megjelenő könyv 1817-ig tíz újabb kiadást ért meg. Témájában szorosan kapcsolódik az 1679-ben megjelent Bellarmino-fordításához, amelynek hangsúlyos gondolata, hogy a jó halál a jó élet következménye.²¹ A *Holtig-való barátság* megszólítottjai, ahogy az alcím is jelzi, az egészségesek és a betegek. Tarnóczi előljáró beszéde azokhoz szól, akik a beteg és haldokló emberek lelki üdvösségére vigyáznak: ezek a lelki atyán kívül laikus kegyes személyek, rokonok, barátok. Őket említi a második kiadás ajánlásában is, amikor a könyv kelendőségéről ír: „még a rongyában, és porában-is alig kaphattak [ebből a könyvből] az Isten

¹⁵ Uo., 355.

¹⁶ Uo., 349–350.

¹⁷ „Az egész Olvasó tizen öt Mi-Atyánkból, és száz ötven Üdvözetből áll, a Sz. Dávid Soltára száma szerint. Ez az hitünk Titkai szerint, három részre osztatik: úgy mint a Bóldog Aszszony öröminek, Christus Urunk Fájdalminak, és az ő Dücsőségének emlekezetire. Hogy pedig a kis Olvasón 63. Üdvözetet mondunk azzal a Bóldogságos Sz. Szűznek élete Esztendeit üllyük. Mivel azért mindenik Üdvezlet után egy egy áitatos Imádságot, a Sz. Atyákból hozzá töttem, minden napra csak egy Tizedet rendeltem, hogy annál könnyebben, és áitatosabban azt el-mondván, ki ki a Belső indulatok által, Isteni szeretetben foglalhassa magát.” Uo., A₄^r–A₅^r.

¹⁸ Uo., 1.

¹⁹ Uo., 417–418.

²⁰ TARNÓCZI, *Holtig valo Baratsag, i. m.*

²¹ TARNÓCZI István, *Nagy mesterseg a jo elet*, Nagyszombat, Akadémiai betűkkel Srnenky Mátyás, 1680 (RMKI, 1252).

félő, és halálra vált betegeknek szolgáló emberek”.²² Az imádságok, elmélkedések közé beszűrt intéseket és utasításokat főként nekik és a lelki atyának címzi (a beteg számára írt tanácsokat a könyv első felében olvashatjuk, míg egy külön fejezet a halálra ítélt embernek szól). Ezek az útmutatók leggyakrabban elmondandó imaszövegeket, elmélkedéseket ajánlanak a betegnek és környezetének, de találunk viselkedésszabályozó figyelmeztetéseket is. Az előjáró beszédben a lelki atyát a beteg látogatásakor való helyes magatartásmódra figyelmezteti: fontos a jó felkészülés, „hogy nem csak azokat tanullya előb-meg, a’ miket kellessék szállani, és cselekedni az Betegeknél azoknak hasznára, és lelki vigaságára, hanem a’ környül-állók éppületire-is légyen lelki-orvoslása”.²³ Ugyanakkor liturgikus vonatkozású intéseket is közöl: milyen imádságot, áldást kell mondania a betegnél (vagy a betegnek), amikor a feszületet nyújtja neki,²⁴ amikor az égő gyermét adja a kezébe,²⁵ amikor szentelt vízzel meghinti stb.²⁶

Több olyan imádságot és litániát találunk a könyvecskében, amelyet a környezet végez a betegért, haldoklóért: a Krisztus öt sebéhez, a betegekért szóló, a Szent Bernátnak tulajdonított Mária-litániákat, az egyház szokása szerint végzett litániát a boldog kimúlásért, a kimúló lélek ajánlását, a Jézus neve-litániát stb. A betegért való ima egyben az imádkozó lelki hasznára is szolgálhat, hisz annak tudatosítására készíti, hogy egyszer ő is ide jut, számot ad életéről. A *Holtig-való barátság* így az életvezetési könyvekkel (*conduct book*) rokon, és gyakorlati segédkönyv lehet mindenkinek a jó halálra való felkészülésben. Emellett pedig a helyes keresztény életre is tanít, jócselekedetek végzésére buzdít, ahogyan a fent említett rózsafüzéres könyv is. Az életvezetési kalauzzal még inkább rokonítható Tarnóczi két fordítása. A *Menyben vezető Kalauz*, ahogy a címe is jelzi, egyféle üdvösségre segítő útikönyvként használható, hasonlóan a Bellarmino-fordításhoz, a *Nagy mesterséghez*, amely nem csupán *ars moriendi*, hanem *ars vivendi*ként is értelmezhető és értelmezendő.²⁷ A szerző többi elmélkedésgyűjteményében olvasható útmutatók, intések szerkezetileg nem különülnek ennyire el, a folyószövegbe beépülve segítik, irányítják az olvasót a gyakorlatok végzésében. Néhol értelmezési irányvonalakat, lehetőségeket nyújtanak.²⁸ Máskor az élet apró részleteire, adott élethelyzetekre kitérve a helyes hozzáállásra mutatnak példát. A *Jó akaratban* egy helyen például így inti olvasóját Tarnóczi: „midön valaki hiredet nevedet, s-böcsülletedet kissebėti, jóságodtól s-javaidtól meg-foszt, avagy üldöz, és gyülöl, ver, tagol, sebesét,

²² TARNÓCZI István, *Holtig való baratsag*, Nagyszombat, Akadémiai betűkkel Frey János, 1695 (RMK I, 1484), [4].

²³ TARNÓCZI, *Holtig valo Baratsag, i. m.* (RMK I, 1606), [15].

²⁴ *Uo.*, 68.

²⁵ *Uo.*, 103.

²⁶ *Uo.*, 106.

²⁷ TARNÓCZI, *Menyben Vezető Kalauz*, Nagyszombat, Akadémiai betűkkel, 1675 (RMK I, 1185).

²⁸ „...vedd eszedben, hogy a’ bölcs a’ meg-nevezet szókat a’ sidókhöz szóllotta, mint goromba, és testi életben lévő Nemzetséghez, a’ ki igen kemény, és félelemmel teli törvény alatt vala”. TARNÓCZI, *Választott nyil, i. m.*, 103.

mind az Isten rendelésének tulajdonítsad, hogy nem mástól, hanem csak csupán az ő szent akarattából származtak reád.”²⁹

A krisztusi élet megvalósítására vonatkozó efféle intések egy másik műfaj sajátosságait is hordozzák. Tarnóczi meditációs könyveiben az imádságokon, életvezetési könyveken kívül prédikációkra jellemző buzdításokat is találunk. Általában megtérésre, a jócselekedetek gyakorlására, tevékeny keresztény életre biztatja olvasóját. Az alábbi példát a *Választott nyílból* idézzük: „szolgáljunk tehát az Istennek, hogy még a földön lévén, a’ megh dicsoült lelkekhez hasonlók legyünk, a’ kik tiszta szívből, és tellyes szeretetből dicsérik, és magasztallyák az Istent szüntelenül”³⁰

Ahogy fent már említettük, a három 1685-ben megjelent elmélkedésgyűjteményben kisebb részben van jelen az imádságos jelleg, ehelyett az értekező hangnem dominál. Tarnóczi az elmélkedéseket megelőzően szentírási részekre, egyházatyákra, teológusokra, filozófusokra és szentek életéből vett példákra hivatkozva hangsúlyozza az adott téma jelentőségét. Mind közül a *Jó akaratban* a legerőteljesebb az argumentatív jelleg. A számtalan latin nyelvű citátummal teletűzdelt szöveg központi gondolata: az emberi akaratnak az istenihez való igazítása.³¹ A könyv első hét fejezetében bizonyítások, érvelések, tanítások vezetnek fel az elmélkedési témákat, melyeket a szerző érdemesnek tart „észben tartani”, és amelyek a könyv nyolcadik részéig csak említésszerűen jelennek meg. Innentől kezdve a konkrét élethelyzetek (betegség, veszteség, szerencsétlenség) felsorolását, tárgyalását kínálja, ahol a kegyes olvasó gyakorlatba ültetheti át az eddig tanultakat.

Tarnóczi *Vigyázó szem* című műve tartalmazza a legtöbb elmélkedési témát, meditációs gyakorlatot. Témaként mindenekelőtt a Krisztus örökkévaló jelenlétének elgondolását ajánlja, majd konkrétan felsorol néhány állomást Jézus életéből, főleg a gyermekégtörténetből és a passióból.³² Az isteni jelenlét tudatosítására különböző meditá-

²⁹ TARNÓCZI, *Io Akarat, i. m.*, 45.

³⁰ TARNÓCZI, *Választott nyil, i. m.*, 61.

³¹ „Si erit malum, azt mondyga [!] Amos, in civitate, quod Dominus non fecerit. Tehát nincsen semmi nyomorúság, inség, keserűség, meghvetés, tsúfolás, meg-pökés, testi, lelki nyughatatlanág, s-epesztés az egész Városban, annyi sok fedél alatt annyi sok szobákban, és szurdékokban, annyi sok szivekben, s-el-mékben, a’ kiknek Isten oka nem volna? nincsen, bizonyára bátran el hiheted.” (Kiemelés az eredetiben.) TARNÓCZI, *Io Akarat, i. m.*, 37–38.

³² „...néha a’ mint a’ jászolba alázatosan, és szegénységben fekütt, most, a’ mint a’ környül metelkedésben üdvesegünknek sólygát kezdette letenni, szent vérét kiöntvén: néha a’ mint a’ templomban a’ mennyei Attyának bé-műtattott, vagy a’ mint AEGyptumba szaladott, Herodes király kegyetlensége elöl, és a’ mint ottan az bálványozó emberek között sok illetlenséget, és alkalmatlanságot, izetlenséget szenvedett, mi módon ült a Törvény tudok között az templomban, és azokat Isteni bölcsességnek fenységével miképpen meg világosította miképpen harminc esztendeig Nazaretben alacsony állapotban, az szent Josephnek, és szent Annának, mint egy isméretlenül engedelmissen, és alázatosan szavát fogatta, az Ats munkában foglalatoskodott, és az Sz: Josephnek oktatását, és tanítását fogatta, avagy miként ment a pusztában, és ottan mi képpen vont-a-el magát, minden embertül, és társolkodástül, böjtöléssel, és imádsággal negyven egész napot töltvén, de leg főképpen az ő szenvedésinek kínai között, arczúl csapdostatási, és pökdotetési között, és a’ mikor csúfolták, kegyetlenül veszszözték, tövissel koronázták, keresztel terhelték, lábokkal ti-

ciós gyakorlatokat ismertet. Hangsúlyos felvetése, hogy a gondviselő jelenléten való elmélkedés, tehát annak tudatosítása, hogy Isten (címben szereplő) vigyázó szeme mindent lát, egyrészt segít ellenállni a mindennapi élet kísértéseinek, elkerülni a bűnöket; másrészt ez a meditáció az elmélkedőt a jócselekedetek gyakorlására indítja, mintegy kényszeríti.³³ A záró fejezetben a meditáció végzésének legalkalmasabb idejéről is tájékoztatást szerez az olvasó: ajánlott mindenkor és mindenhol Isten jelenlétébe helyezni magunkat, de különösen reggel, amikor az ember hálaadással fordul hozzá, felajánlva a következő nap minden eseményét.

Tarnóczi szövegeiben, hasonlóan a jezsuita meditációs hagyományhoz, lényeges szerepet kap a képzelet és az érzékek használatának (*applicatio sensuum*) jelentősége. Ennek szemléletes megfogalmazását szintén a *Vigyázó szemben* találjuk: „valami vizsgálásunk, segítségünk, örömünk, és gyönyörűségünk lehet, a’ teremtett állatokból, úgy mint az iz, az étekben, az szén a’ festékben, a’ hallás a’ musikában, a’ szag a’ drága festékben, és jó illató izekben, azt az egész testünknek tagjaival közli.”³⁴

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy Tarnóczi István kegyességi műveiben elmélkedéseket, imádságokat fogalmaz meg az olvasó számára, gyakran érintve és egyben megkérdőjelezve, újrarájzolva a szoros értelemben vett műfaji határokat. Szerzői intései, buzdításai átjárókat nyitnak az értekezés, katekézis, életvezetési kalauz, prédikáció szövegtípusai felé. Az általa használt „Istennek jelenlétit gyakorlani” kifejezés egyszerre jelent értelmi munkát és akarati cselekvést. Elmélkedései közben mindvégig érvekkel, különböző autoritásokra való hivatkozással bizonyítja, szemléletes képekkel és történetekkel példázza a meditációs gyakorlatok mellett a jócselekedetek fontosságát, szükségességét. Magyarázatai, argumentációi a megértést szolgálják, a megértés pedig a jócselekedetek feltételeként szolgál. Ezáltal megvalósulhat a tanulmány címében idézett gondolat, miszerint az általa ajánlott „praktikák, és módok igen nagyra böcsültetnek, valóban hasznosak-is azoknál, a’ kik ezekben gyakorolják magokat, úgy hogy méltók legyenek másoknak-is követésre.”³⁵

FRANCISKA KÓNYA

Mixing literary genres in the devotional books of the Jesuit István Tarnóczi

The seven works of Tarnóczi István (1626–1689) written on Hungarian are prayer- and meditational books. Some recent research on devotional literature is mentioning the passage between the genres in these texts: how the meditation is mixing with other kind

porták, haját, szakállát tépték ocsmányúl rút törhákkkal anyali orcsáit töltötték, s-gyalázták...” TARNÓCZI, *Vigyazo Szem, Avagy Istennek mindenütt ielen lete*, Bécs, Cosmerovius János Kristóf, 1685 (RMK I, 1327), 73–74.

³³ *Uo.*, 27–28.

³⁴ *Uo.*, 86.

³⁵ TARNÓCZI, *Io Akarat, i. m.*, 236.

of pious texts (prayer, catechism, etc.). This study examines the specific realization of this in the literary work of the Jesuit writer. It represents the changing mode of treatise-like, didactic texts with meditations, prayers. This paper also investigates the role of the presumed reader layer, how it influences the stylistic and rhetorical aspects of these books. The main message is usually transmitted through several chapters as a didactic treatise, which is followed by practical exercises: prayers and meditative texts formulated in first person. The scriptural references, the indications and quotations of religious and secular writers, the thesis-like parts containing expressive and colorful examples contribute to the comprehension, which is a condition for good deeds. The frequently used expression of „practicing the presence of God” is both an intellectual work and a volitional action. On one hand, the prayers formulated in first person deepened the meditation, while on the other hand through these the theological message could reach more easily the pious reader.